

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ
ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ - ΚΑΘΗΜΕΡΙΕ ΚΟΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

ΙΔΡΥΤΗΣ: ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΟΣ ΠΕΜΠΤΟΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ – ΙΟΥΝΙΟΣ

1954

ΕΙΣΑΓ. Κ. Π. Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

Η “ΦΛΟΓΕΡΑ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΙΑ,”^(*)

Τὸ β' μέρος τοῦ Β' τόμου τῆς μελέτης «Ὁ Παλαμᾶς καὶ ἡ Ἐποχὴ του» — ε'

ΛΟΓΟΣ ΠΕΜΠΤΟΣ. Ἀρχίζει μ' ἓναν ἐπιγραμματικὸν χαιρετισμὸν στὴ χάρη τῆς Ἑλληνικῆς γῆς—λέει ὁ Παλαμᾶς στὴν περίληψή του. Καὶ οἱ εἰσαγωγικοὶ στίχοι δικαιῶνουν τὸν χαρακτηρισμὸν:

Γεννήτρα γῆ, κυματιστὰ σ' ἐσένα εἶν' ὄλα Ἑλλάδα!
Γιαλός, κ' ἓνα ἀνατρίχιασμα καὶ στὴ γαλήνη σου εἶναι,
κορμί γυναίκα, καὶ ὄλα σου, κι ἀπὸ κορφή ὡς τὰ νύχια,
κι ἀνέρα καὶ καμαρωτὰ λυγιένται καὶ σὰ στέκουν,

Θὰ μπορούσα νὰ πῶ πῶς στὸ Λόγο τοῦτο ἐκδηλώνεται ἡ ἑλληνολατρεία τοῦ Παλαμᾶ στὴ στερεώτερή της μορφή: στὴν ἀγάπη, στὸν ἀληθινὸν ἔρωτα τῆς ἑλληνικῆς γῆς. Κάπου ὁ Ποιητὴς μᾶς μίλησε γιὰ τὴ γεωλατρεία του.¹ Ὅμως ἐκεῖ ἦτανε γιὰ νὰ γίνῃ ἡ διάκριση μεταξὺ τῆς ἀγάπης τοῦ ἔδῳ καὶ τῆς ἀγάπης τοῦ ἐκεῖ, ὁ διαχωρισμὸς μεταξὺ τῆς μυστικολατρείας καὶ τῆς λατρείας τοῦ γήινου, τοῦ θετικοῦ στοιχείου τῆς ὑπαρξῆς. Μὰ κ' ἐκεῖ ἡ ἔννοια τῆς φράσης του ὅτι συστατικὸ τοῦ τραγουδιοῦ του εἶναι «ἡ αἴσθησις καὶ ἡ λατρεία τῆς γῆς αὐτῆς» δὲν εἶναι, κι ἂν ἀκόμα τὸ ἤθελε ὁ Ποιητὴς, μόνο ἔκφρασις τῆς προσήλωσής του στὸν κόσμον τὸν γύρω του καὶ στὰ πράματα τοῦ κόσμου τούτου ἀλλὰ καὶ μιὰ ἐκ μυχιῶν ὁμολογία γιὰ τὸν στενὸν σύνδεσμον, τὸν θρησκευτικὸν ἔρωτα ποὺ τὸν σφιχτοδένει μὲ τὴν ἑλληνικὴν γῆ. Τὸν ἔρωτά του τοῦτον τὸν ἀπήχησε συχνά, τίς περισσότερες φορές ὅταν ἡ ἔμπνευσή του ἦρθε σ' ἐπαφή μὲ τὸ χῶρον, σταθερὰ κι ἀναλλοίωτα, ἀπὸ τὴν πρώτη κιόλας συλλογή του, ἀπὸ τὰ Τραγοῦδια τῆς Πατριδος μου. Ἡ ἑλληνολατρεία τοῦ Παλαμᾶ δὲν σταματᾷ στὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν· ἐκτείνεται καὶ στὸν ἑλληνικὸν χῶρον, στὸ ἑλληνικὸν τοπίον, στὴν ἑλληνικὴ φύσιν. Καὶ ἡ προέκτασις τούτη βρίσκει μιὰ βαθύτερη δικαίωσιν στὸν τρόπο ποὺ ἀντικρῶζει καὶ ἐπικοινωνεῖ μὲ τὴ φύσιν. Στὴν Ποιητικὴν του² ἐξετάζει τὸ πρόβλημα καὶ μᾶς πα-

ραδίνει μιὰν ἀποκαλυπτικὴν ὁμολογίαν: «Τὸ ξέρω πῶς ὁ φυσικὸς κόσμος δὲν εἶναι γιὰ τὴ φαντασίαν τὴ χτίστρα παρὰ τὸ σύμβολον τοῦ πνευματικοῦ κόσμου, καὶ πῶς τόσο μεγαλύτερος εἶναι ὁ ποιητὴς ὅσο περισσότερες τέτοιες συμβολικὲς συγγένειες βρίσκει μεταξὺ τοῦ ἠθικοῦ καὶ τοῦ φυσικοῦ κόσμου». Ἀπὸ κάποιαν ἀνάλογον σκέψιν ἐμπνέεται ὁ Παλαμᾶς στὸν Λόγον τοῦτο καὶ τὸν ἀκόλουθον, ὅπου τὴν ἀπαρίθμησιν τοῦ στρατοῦ τοῦ Βουλγαροχτόνου ἀκολουθεῖ ἡ ἀπαρίθμησις τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν ἀπ' ὅπου ὁ στρατὸς αὐτὸς ἔσυρε τὰ βαρεῖά του βήματα. Ὁ Ποιητὴς γνωρίζει νὰ κρατεῖ τὴν ἀναλογία μεταξὺ τοῦ ἠθικοῦ καὶ τοῦ φυσικοῦ κόσμου. Τὸ εἶδαμε πλαστικώτερα καὶ ἐπιγραμματικώτερα στὸν Τρίτον Λόγον ὅταν ἐπλεκε τὸ τραγούδι τοῦ Παρθενώνα. Καὶ τώρα, ὅταν πρόκειται νὰ παρακολουθήσουμε τὴν πορείαν τοῦ βυζαντινοῦ στρατοῦ ἀνάμεσ' ἀπὸ τὴν κλασσικὴν γῆν, προκύπτει ἡ αἰσθητικὴ ἀνάγκη τῆς ἐμπυχώσεως τῆς χώρας αὐτῆς. Ἐξάλλου, κι αὐτὸ νομίζω εἶναι τὸ σημαντικώτερον, ἀπὸ τὴ στιγμὴ τούτη ἀρχίζει ἡ ἀντιπαράθεσις τοῦ βυζαντινοῦ ἠθικοῦ καὶ φυσικοῦ τοπίου τοῦ κυρίως ἑλληνικοῦ τοπίου, τοῦ κλασσικοῦ, μὲ τὴ βαρεῖαν παγανιστικὴν κληρονομίαν, μὲ τὸ ἀκριβὸν ἀπόθεμα τῶν θρύλων τοῦ ποῦ ξεκινοῦν ἀκριβῶς ἀπὸ τὴ χώρα ποὺ ὁ Ποιητὴς τάσσει στὴν ἀφετηρίαν τῆς περιγραφῆς του—τὴ Θεσσαλίαν. Κι ἀπὸ τὴν ψυχὴν, δονημένην ἀπὸ ἀρχαιολάτρισας συγκινήσεις καὶ λυγισμένην στίς νοσταλγικὰς ἀναμνήσεις χρόνων ἀνιστόρητων, βγαίνει ὁ πρῶτος χαιρετισμὸς:

Σ' ἐσὲ πρωταναβρύσανε θεοὶ καὶ ἰσόθεοι, Χαῖρε!

Κι ὁ Ποιητὴς, μὴ λησμονῶντας πῶς ἀπὸ τὰ παλιότατα χρόνια ἡ Θεσσαλία ἦταν ἡ ψωμοδότρα γῆ τῆς ἑλληνικῆς χώρας, ὁμολογεῖ τὸ γόνιμον χῶμα τῆς ἀπ' ὅπου ἀναδόθηκαν κατὰ ἱστορικὴν ἀναγκαιότητα καὶ οἱ πρῶτοι ἑλληνικοὶ μῦθοι. Πηγὴ ζωῆς ὕλικῆς καὶ βρυσσομάννα τῆς φαντασίας—ταίριασμα ἀξεχώριστον τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ ἠθικοῦ κόσμου.

* Συνέχεια ἀπὸ τὸ τεῦχος 643.
1. Βλ. Ποιητικὴ, σελ. 137.
2. Σελ. 141.

Τὸ χῶμα σου πολύκαρπο, τὸ ποταμοθρεμμένο,
καὶ τὰ λιβάδια ὀλόδροσα, χαμπηλά τὰ λαγκάδια,
φυτρώνει τὸ γρασιδί σου βιός, κ' εἶναι σάν τὸ μέλι,
καὶ τὰ γελάδια σου τὸ τρών, πληθαίνουν καὶ θεριεύουν,
Σάν τὸ πολύκαρπο τὸ χῶμα, ἡ Φαντασία σ' ἐσένα
κάρπισε, μετὸν Ἕλληνα τὸ νοῦ γλυκοσμιγμένη
καὶ γέννησε ἑλληνόπουλα ζωγραφιστά, τοὺς Μύθους,
καὶ εἰν' ἀρμονίες τῶν ποιητῶν, τοῦ διαλεχτοῦ λατρεῖες,
ἴσα μετὰ τῶρα ἀγέραστοι, χαρὲς τοῦ κόσμου ἀκόμα...

Εἶναι ἡ γῆ ὅπου πρωτάνθησε ἡ ἀρχαία
ἑλληνικὴ λατρεία. Ὁ Ὀλυμπος, βουνό της.
Οἱ Δώδεκα Θεοί, πολῖτες της. Ἀπὸ ἐκεῖ ξε-
κινᾶ ἡ ἑλληνικὴ Μυθολογία, πρὸ τρανῆ κ' ἐ-
πικῆ κι ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν Ἱστορία. Πατρίδα
εἶναι τοῦ πρωτοστάτη τοῦ ἑλληνικοῦ ἥρωι-
σμοῦ, τοῦ Ἀχιλλέα, τοῦ ἥρωα ποὺ γιομί-
ζει τὴν ὀμηρικὴ Ἰλιάδα. Κι ἀκολουθεῖ αὐ-
τὸ ποὺ λέει ὁ Ποιητὴς «δόξα τοῦ θεσσα-
λικοῦ κάμπου» μετὰ φημισμένα τὰ Μετέω-
ρα στὸ ἔμπα του, ἐκεῖ ποὺ ἀκούμπησε ὁ
νεώτερος ἑλληνικὸς θρῦλος:

καὶ πουθενά δὲν ἔχει ἡ γῆ μεγαλοσύνη τέτοια
σάν τὴν ἀγεροκρέμαστη μεγαλοσύνη ποὺ ἔχουν
οἱ βράχοι, οἱ βράχοι, οἱ βράχοι σου, στῆς γῆς σου
ὀλόρθοι τὸ ἔμπα,
κυκλῶποι βράχοι τῆς στεριάς, βράχοι τοῦ πέλαου
[σκύλλες,
μοναχιασμένοι, ἀπάτητοι, κι ἄμοιαστοι, τινασμένοι
τάχα ἀπὸ ποῖο κατακλυσμὸ προτοῦ νὰ τρέξη ὁ κόσμος,
βράχοι σὰ βάρη, ἀπάνου τους γιὰ νὰ δεχτοῦν, ποῖός
[ξέρει
στημένα ποιῶν ἰσόθεων ἀγάλματα καὶ σκιάχτρα
καὶ ποιῶν τοῦ κόσμου ἀπαρητῶν ἀσκηταριά, ποῖός
[ξέρει!

Δὲν πρέπει νὰ λησμονοῦμε πῶς ἡ φλο-
γέρα πάντα τραγουδεῖ καὶ πῶς ἡ φλογέρα
εἶναι προφητικὴ. Συνορᾶ τὰ περασμένα
καὶ τὰ μελλοντικά καὶ τραγουδεῖ τὰ χα-
ρακτηριστικώτερα στάδια τῆς ἱστορίας τῶν
χωρῶν ἀπ' ὅπου σημαδεύει τὸ πέρασμά του
ὁ προσκυνητὴς λαός, ὁ νικηφόρος. Γιὰ τοῦ-
το δὲν πρέπει νὰ παραξενεύει τὸ γεγονὸς
ὅτι ὁ Ποιητὴς, περιγράφοντας γεγονότα
τοῦ ΙΑ' αἰῶνα μνημονεύει τ' ἀσκηταριά τῶν
Μετεώρων ποὺ καταγράφονται ἀπὸ τὴν Ἱ-
στορία στὸν ΙΔ' περίπου αἰῶνα.¹ Κατὰ τὸν
ἴδιο τρόπο, παρακάτω, μιλώντας γιὰ τὸν
Ὀλυμπο, ἀναφέρει τοὺς ἀρματωλοὺς («πάν-
τα κρυψώνας καὶ θεῶν καὶ ἀρματωλῶν») ποὺ
καθὼς εἶναι γνωστὸ πρωτοφάνηκαν
στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας. Μὰ ἡ Φλο-
γέρα ὄλο θυμᾶται, προμαντεύει καὶ τρα-
γουδεῖ—καὶ «στοιχειωμένη πάντα, μνημο-
νεύει τὴν ἐμφάνιση τοῦ Φάουστ σιὰ θεσ-
σαλικά χῶματα, μαγεμένου ἀπὸ τὴν Ἑλέ-
νη, μετὰ τὴ μυθικὴ του ἀκολουθία...» Μὰ δὲ
θὰ σταθῆ σὲ ξένες ἐπικὲς περιπλανήσεις
τὸ καλάμι ποὺ λαλεῖ ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ
Βουλγαροχτόνου. Ἔργο του εἶναι νὰ δια-

λαλήσῃ κάποιον ἄλλο διάβα, τὸ πέρασμα
τῆς πολυπρόσωπης βυζαντινῆς φυλῆς.

Πέρασε ὁ προσκυνητὴς στρατὸς ἀπὸ τὸ
δασοφούντω Πήλιο, εἶδε τοὺς λαοὺς ὁ
Κίτσαβος κ' ἔγενεψε στὸν Ὀλυμπο, κι ἄ-
κουσε τὸ πέρασμά τους ὁ Σαλαμπριάς [ὁ
Πηνειός] καὶ τὸ φαρσαλίτικο ποτάμι, κι ἀ-
πὸ τῆς Γκούρας τὸ βουνὸ περάσανε «κι' ὁ
κόρφος τοῦ Ζητουνοῦ τοὺς γέλασε τὸ
μπλάβο γέλασμά του»... Τοὺς δέχτηκε κα-
τόπιν ὁ κατάσπαρτος κάμπος τῆς Ἀλαμά-
νας ὅσο ποὺ πῆγαν καὶ πατήσαν καὶ τὸ
περιλάλητο Στενό,

... τοῦ βασιλιᾶ τῆς Σπάρτης τὸ πλατύναν
καὶ τῶν τρακόσων τὰ κορμιά, τὸ κάμανε σάν κόσμο.

«Οἱ τόποι μετὰ τὴν παράδοση καὶ μετὰ τὴν
ἱστορία τους» λέει ὁ Ποιητὴς στὴν περίλη-
ψή του. Κι ἀληθινά, κάθε βῆμα τοῦ βυζαν-
τινοῦ στρατοῦ ξυπνάει μιὰ παράδοση, ἕ-
ναν θρῦλο, μιὰ ἱστορία. Εἶναι τὸ χῶμα τῆς
Ἑλλάδας θρεμμένο ἀπὸ ἡρωϊσμούς, αἵμα-
τα, τρόπαια καὶ συμφορὲς καὶ ἡ εὐαίσθη-
τη φλοῦδα του τρίζει, λές, κάτω ἀπὸ τὸ
βαρὺ πέλημα τοῦ προσκυνητῆ λαοῦ... Κι ὀ-
λοένα ἡ συμπαράθεση τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς
βυζαντινῆς ἱστορίας σάν τὸ ξετύλιγμα μιᾶς
ἐνιαίας ψυχῆς ποὺ ἀλλάζει μετὰ τοὺς και-
ροὺς ντύμα κ' ἔκφραση. Πλάι στὴν δωρικὴν
αὐστηρότητα τοῦ ἡρωϊσμοῦ τῶν Τριακο-
σίων ὁ βυζαντινὸς φανατισμὸς καὶ τὸ αἵ-
ματηρὸ ὄργιο τοῦ Σπερχειοῦ, ὅταν ὁ Νικη-
φόρος Οὐρανός, ὁ στρατηγὸς τοῦ Βουλγα-
ροχτόνου, ἐξώντωνε τοὺς Βουλγάρους τοῦ
Σαμουήλ στὴν τρομερὴ ἐκείνη νύχτα τῆς
ἀπάντεχης σφαγῆς. Εἶν' ἕνα περιστατικὸ
τῆς βασιλείας καὶ τῶν ἀγώνων τοῦ βουλγα-
ρομάχου βασιλιᾶ γι' αὐτὸ καὶ ἡ Φλογέρα
σταματᾶ κι ἀναπολεῖ. Βλέπει τὸ κάστρο,
τὸ φοβερὸ κάστρο - τρόπαιο ποὺ χτίστηκε
ἀπὸ ἀνθρώπων κόκκαλα κι ἀλόγων γιὰ νὰ
διαλαλεῖ τὴ νίκη τοῦ Ἑλληνα ἐνάντια
στὸν Βούλγαρο. Τὸ θέαμα, θρεμμένο ἀπὸ
τῆς ἱστορίας τὰ περιστατικά¹ ποὺ παρα-
σιῶπᾶ ἡ Φλογέρα μένοντας στὴν ὑπαι-
χτικὴ περιγραφή τοῦ «καυκαλόκαστρο»,
φέρνει στὸν ἴδιο τὸν Βουλγαροχτόνο τὴν
ἀνατριχίλα τῆς φριχτῆς σκηνῆς. (Καὶ εἶναι
ὡς τούτη τὴ στιγμή ἡ πρώτη φορὰ ποὺ ὁ
Ποιητὴς μᾶς παρουσιάζει τὸν βασιλιᾶ συ-
νοδίτη μετὰ τὸ στρατό του).

Καὶ τῆς Κωνσταντινούπολης ὁ βασιλιᾶς ὁ βράχος,
σάν εἶδε μετὰ τὰ μάτια του τὸ στοιχειωμένο κάστρο,
δὲν πρόφτασε τὸ πέρασμα στὰ σπλάχνα του νὰ κόψῃ
κάποιαν σκηνῆς ποὺ θάλεγε ἀνατριχίλα θὰ εἶταν
αὐτὴ ποὺ τ' ἀνατριχίασμα δὲν τῶνοιωσε οὐδὲ τότε
(στὴν ὥρα τὴν ἀνάξια του καὶ στὴ σκληρότατη ὥρα)
ποὺ ἀπὸ μπροστά του πέρασαν κατὰ τὴν προσταγὴ του
στοῦ τυφλωμοῦ τὴν κόλαση γιὰ πάντα βυθισμένοι

1. Κρατεῖ ἡ γνώμη πῶς τὰ Μετέωρα ἔγιναν κατα-
φύγιο ἀσκητῶν ἀπὸ τὸν ΙΑ' αἰῶνα. Ὅμως τίποτε δὲν
εἶναι μετὰ ἀκρίβεια καὶ μετὰ συνέπεια γνωστὸ.

1. Στὰ 996 τοποθετεῖται ἡ φοβερὴ μάχη τοῦ Σπερ-
χειοῦ.

τοῦσυντριμμένου Σαμουήλ οἱ ἀντρείοι πολεμιστάδες...¹

Ὁ Ποιητής δὲν εἶναι μόνο τῆς Ἱστορίας ἀφηγητής· εἶναι καὶ κριτής τῆς. Ἐλληνας τοῦ 20οῦ αἰώνα, παρ' ὄλο τὸ βάρος τῆς συμφορᾶς τοῦ γένους του ἀπὸ τὸν ἀντίμαχό του λαό, δὲν θαμπώνεται ἀπὸ τὴ δόξα τοῦ ἥρωά του. Δικάζει καὶ καταδικάζει. Λέει τὴν ὥρα τούτη τὴν ἀπάνθρωπη, «ἀνάξια» τοῦ βασιλιᾶ. Καὶ τὰ θύματα τῆς σκληρότατης ὥρας εἶναι γιὰ τὸν Ποιητὴ «ἀντρείοι πολεμιστάδες».

Κι ἀφοῦ ἡ σελίδα τούτη, πού εἶναι γιὰ τὸν προσκυνητὴ λαὸ χτεσινῆ Ἱστορία, κλείση — ἡ ἔκτασή τῆς ρυθμίζεται ἀνάλογα μὲ τὰ ἐνδιαφέροντα τῶν προσκυνητῶν πού ἴσως ξαναπατοῦσαν χώματα βαμένα κι ἀπὸ τὸ δικό τους αἷμα — ἡ περιγραφή τῆς πορείας συνεχίζεται ἡρεμώτερη, ζωγραφικώτερη γιὰ τὴ φύση πού τοὺς ἀγκαλιάζει. Πᾶνε τώρα πρὸς τὰ Σάλωνα — «καὶ οἱ καταρράχτες ὄλοι — μέσ' ἀπ' τὰ σύλλογγα βουνά τοὺς βροντοχαιρετῆσαν.» «Κόρφοι, ποτάμια, διάσελα, κάβοι, ζυγοί, κλεισοῦρες...» τοὺς εἶδανε· καὶ τ' ὄραμα ἔμεινε βαθυχάραχτο στὴ μνήμη καὶ στὴν ψυχὴ τοὺς. Ἦταν ἡ πρώτη φορὰ πού ἕνας ὀλόκληρος κόσμος, μιὰ ὀλόκληρη αὐτοκρατορία πορευότανε τὸ δρόμο πρὸς τὸ σύμβολο τῆς ἀρχαίας ἀλκῆς καὶ δόξας — τὴν Ἀθήνα.

Ὅταν τὴν ὄψη του πρόβαλε ὁ Παρνασσός, «ἡ ξεχωριστὴ κορφή καὶ γιὰ τὴ φύση καὶ γιὰ τὴ Μοῦσα» — ὅπως τὸν χαρακτηρίζει ὁ Ποιητής στὴν περίληψή του — ἡ φλογέρα ἢ τραγουδίστρα θαρρεῖς ἀνατριχιάζει ἀπὸ συγκίνηση πού τὴν κάνει γρήγορα νὰ βουβαθῆ γιὰ ν' ἀντιλαλήσῃ τὸ τραγούδι τοῦ ξεχωριστοῦ βουνοῦ πού εἶναι ὄλη ἡ Ἑλλάδα ἀπὸ τὰ χρόνια τὰ πανάρχαια ὡς τὰ σημερινά, ἀπὸ τὰ χρόνια πού λημέριασαν στὶς κορφές, στὰ σπήλια, στὰ λαγκάδια του οἱ Μοῦσες, ἡ Μοῦσα «ἡ ἐννιάδιπλη κ' ἡ ἐννιάψυχη κ' ἡ ἐννιά φορὲς μητέρα» ὡς τὰ χρόνια πού στὶς ἴδιες κορφές, στὶς ἴδιες σπηλιές καὶ στὰ ἴδια ριζόκορφα ἦρθε νὰ σταθῆ ἡ ἐθνικὴ ψυχὴ μὲ τὰ ὄνειρα, τὶς λαχτάρεις, τοὺς πόνους τῆς, μὲ τὰ ὄσια καὶ τὰ ἱερά τῆς, πότε διωγμένη, πότε λεβέντρα ἀντάρτισσα ἐνάντια στὸν Τοῦρκο καταχτητὴ. Γι' αὐτὸ κι ὁ Ποιητής νοιώθει πὼς μπροστὰ στὸ ἱστορικὸ τοῦτο βουνό, πού καθὼς πολὺ ὠραία λέει ὁ κ. Τσάτσος σὰν ν' «ἀκολουθᾷ τὴν ἑλληνικὴ μοῖρα στὶς μεταμορφώσεις τῆς»² θὰ πρέπει νὰ σταθῆ ὀλόκληρη ἡ πορεία τῶν λαῶν γιὰ ν' ἀκούσῃ ἀπὸ τὸ λάλο στόμα τοῦ μεγάλου βουνοῦ τὰ ἱστορικὰ μιᾶς ἄλλης πορείας, πού μετριέται μὲ χιλιετηρίδες, τῆς πορείας τῆς ἑλληνικῆς ράτσας

μέσα στοὺς ἀνοιχτοὺς δρόμους τῆς ἐθνικῆς Ἱστορίας.

Μὰ στὸ πρωταγνάντεμα τοῦ βουνοῦ ἡ πρώτη θύμηση, ὁ πρῶτος ἦχος, σὲ ξυπνοῦν ἀπὸ τὰ βάθη τῶν ἐπικῶν περασμένων. Δὲν εἶναι οὔτε ὁ φωτογεννημένος Ἀπόλλωνας, οὔτε ἡ δροσοστάλαχτη Μοῦσα πού θὰ πλέξουν θεϊκοὺς χοροὺς καὶ θὰ γεμίσουν τὸν ἀέρα μὲ παλιῶν ἀρμονιῶν ἀνακρούσματα. Ὁ Παρνασσός, στὴν ἐποχὴ τοῦ Βουλγαροχτόνου, ὅπως ὁ Παρθενώνας στὴν Ἀθήνα, ὑπηρετοῦν τώρα τὸ νέο ἰδανικὸ τοῦ βυζαντινοῦ κόσμου, τὴ νέα θρησκεία. Πᾶνε χρόνια πολλὰ πού εἶχαν μηνύσει ἀπὸ τὰ ἴδια τοῦτα χώματα στὸν ὄνειροπόλο ἐκεῖνο βασιλιᾶ πὼς «χαμαὶ πέσε δαίδαλος αὐλά, οὐκέτι Φοῖβος ἔχει καλύβαν...». Τώρα κάποιο παιδί, στρατιώτης,

θυμήθηκε τῆς μάνας του, καὶ σὰν ψαλμό, ἕναν ἦχο καὶ ἀπλό καὶ μυστηριακό, καὶ μύριζε θυμιάμα:

— Σὲ μιὰ πλαγιὰ τῆς Λιάκουρας μιὰν ἐκκλησιὰ χτιμιὰν ἐκκλησιὰ κλεισμένη. [σμένη,

Κι ὅποιος περνᾷ φωνὲς γρικᾷ σὰν κάποιοι μέσα νᾶναι καὶ νὰ δοξολογᾶνε.

Κι ὅταν κυλᾷ ἡ νεροσυρμὴ κι ὄλα τὰ ξερρίζωνει, καθὼς κοντοζυγώνει

στὴν ἐκκλησοῦλα τὴν κλειστή, τὸ δρόμο τῆς θ' ἀλλάξῃ, νὰ μὴν τῆνε πειράξῃ.

Σὰν κάποιο δημοτικὸ τραγούδι ν' ἀνασταίνεται στοὺς στίχους πού ἡ προσωπικὴ συγκίνηση τοῦ ποιητῆ μπολιάζει μὲ αὐτὸ τὸ προεκτεινόμετο ὁμοιοκατάληχτο ἑφτάστιχο, μὰ συνάμα ἀνασταίνεται κι ὀλόκληρη ἡ θρησκευτικὴ, ἡ μυστικόπαθη ψυχὴ τοῦ βυζαντινοῦ λαοῦ πού ὀδεύει προσκυνητῆς πρὸς τὴν πόλη τῆς Ἀθηναίας Κυρᾶς. Μὰ ὅταν θὰ μιλήσῃ ὁ Παρνασσός, ὅταν θὰ τραγουδήσῃ «γιατὶ τραγούδι εἶν' ὄλος, — ἀσώπαστος, ριζόκορφα...» πρῶτα θὰ θυμηθῆ τὴ ρίζα του, τὰ παλιὰ του κλέη, ξεκινώντας ἀπὸ τὴ διαπίστωση πὼς διπλὴ εἶναι ἡ ὑπόστασή του μέσα στὴν ἑλληνικὴ συνείδηση. Εἶναι ὁ γέρος — ὁ ἀρχαῖος κόσμος — Παρνασσός, καὶ ἡ λεβέντρα — ἡ νέα ψυχὴ — Λιάκουρα. Ἀντρόγενο σφιχτοδεμένο, ἀχώριστο. (Ὁ Παρνασσός καὶ ἡ Λιάκουρα. Ὁ συμβολικὸς τοῦ ἀρχαίου καὶ τοῦ νέου σφιχτὰ συμπλεγμένος Ἀντρόγευος», ὅπως λέει στὴ σύνοψή του ὁ Παλαμᾶς). Μὰ πὼς νὰ ξεχάσῃ πὼς στὴ ρίζα του στέκει —

...ὁ ναός ὁ ἀλαφροκαμωμένος

μὲ τὸ κερί τῆς μέλισσας καὶ τὸ φτερό τοῦ κύκνου, καρδιὰ τῆς γῆς, προσκύνημα τῆς οἰκουμένης...

Οἱ Δελφοί, τὸ ἱερὸ τοῦ Ἀπόλλωνα. Δὲν εἶναι μονάχα «καρδιὰ τῆς γῆς»· εἶναι γιὰ τὴν ἐθνικὴ Ἱστορία κάτι οὐσιαστικώτερο: εἶναι ἡ καρδιὰ τῆς Ἑλλάδας πού ἔπαλλε ἀπὸ τὰ παλαιότατα χρόνια, ἀπὸ τοὺς καιροὺς πού ἡ Ἱστορία ἦταν παντρεμένη κι ἀχώριστη μὲ τὸ θρῦλο. Ὁ Ποιητής εὐλογα χαρακτηρίζει τὸν Παρνασσὸ σὰν «ξεχωριστὴ ἑλληνικὴ κορφή» ἢ ὅπως πετυχημένα

1. Τὸ γνωστὸ ἀπὸ τὴν Ἱστορία ἐπεισόδιο τοῦ τυφλωμοῦ, κατὰ διαταγὴ τοῦ Βασιλείου, τῶν 15.000 περίπου Βουλγάρων τοῦ Σαμουήλ, στὰ 1015, στὰ στενὰ τοῦ Δεμίρ-Ἰσάρ.

2. Κ. Τσάτσου: Παλαμᾶς, σελ. 209.

λέει ὁ κ. Τσάτσος: «ἰδεατὴ κορφή τῆς Ἑλλάδας»¹. Γιατὶ θαρρεῖ κανεὶς πῶς ὁ Παρνασσὸς συμβολικὰ συνταιριάζει τὴν ἑλληνικὴ φύση καὶ τὴν ἑλληνικὴ ψυχὴ ἀπὸ τὰ ἀπροσμέτρητα βᾶθη τῶν ἐποχῶν. Ὁ Ποιητὴς ἐντοπίζει στὸ χαρακτηριστικώτερο βουνὸ τῆς Ἑλλάδας τὴν ἔννοια: Ἑλλάδα. Ἄντρας κόσμος — ὁ ἀρχαῖος κόσμος — καὶ γυναίκα πλάση «ἀπὸ φωτιά καὶ ἀπὸ δροσιά καὶ σάρκα». Κι αὐτὰ τὰ δύο, ἀντρόγυνο συμβολικὸ — ἡ Ἑλλάδα. Μιά ἐκδηλη πανθειστικὴ συγκίνηση γεμίζει ὅλο τοῦτο τὸ τραγούδι καὶ δίνει στοὺς παρακάτω στίχους ἀπέραντη ψυχικὴ προέκταση²:

...ἐγὼ εἶμ' ἡ πλάση, ἀπὸ φωτιά καὶ ἀπὸ δροσιά καὶ
[σάρκα
καὶ χέρια σου καὶ μάτια σου κι αὐτιά σου τὰ γιομίζω
μὲ τὸ κορμί, μὲ τὴ γραμμὴ, καὶ μὲ τὸν ἦχο, κάθε
φορὰ πὺ ἐμένα μὲ γρικᾶς, μὲ ψηλαφᾶς, μὲ βλέπεις.

Μιά τέτοια πληθωρικὴ ἀντίληψη τῆς ἰδεατῆς μορφῆς πὺ συμβολίζει ὁ Παρνασσὸς τὴν ταυτίζει μοιραῖα μὲ τὴν πλούσια περιεχτικότητα τῆς ἔννοιας: Ἑλλάδα. Μὰ πρόκειται περισσότερο γιὰ ἓνα μέρος τῆς ἔννοιας αὐτῆς, ἢ μᾶλλον γιὰ μιὰ χρονικὴ τῆς περιοχῆ: γιὰ τὸν ἀρχαῖο κόσμο. Τὸ τραγούδι τοῦ ἱστορικοῦ βουνοῦ δὲν ἐξέφυγε ἀκόμη ἀπὸ τὴ γοητεία τῆς ἀρχαίας ζωῆς καὶ τοῦ ἰδανικοῦ τῆς ζωῆς αὐτῆς: τῆς ὁμορφιάς. Ὁ Παρνασσὸς λέει μὲ περήφανη συνείδηση τῆς ἀκατάλυτης αἰωνιότητάς του:

χάθηκα καὶ ξανάλαμψα στὸ ψῆλος τῆς Ἰδέας

Σάμπως νὰ προοιμιάζει τὴν πίκρα πὺ κατακαθίζει στὴν ἀναπόληση ἑνὸς θλιβεροῦ θανάτου πὺ συμβάδισε μὲ τὰ πρῶτα ζωηφόρα φτερουγίσματα τῆς φυλῆς στὴν ἱστορικὴ καμπὴ τῆς διαδρομῆς τῆς ἀπὸ τὴν Ἀθήνα στὸ Βυζάντιο. Ἀναθυμάται τοὺς Γαλιλαίους καὶ τοὺς βάζει παράπλευρα μὲ τοὺς βαρβάρους πὺ σύντριψαν τὰ ὠραῖα εἰδῶλα τῆς ὁμορφιάς...

Τώρα οἱ θεοὶ καὶ οἱ θεῖσες πιά δὲν εἶναι, μιά γιὰ
[πάντα
κ'οὶ λειτουργοί, οἱ προφήτισσες, τὰ τάματα, οἱ παιάνες,
τ' ἀγάλματα, οἱ χρησμοί, οἱ ναοὶ κ' οἱ θησαυροί, καὶ
[ἡ νειότη,
πάν ὄλα· πάνε τὰ εἰδῶλα, θαμένα, ἀσβολωμένα,
βαρβάροι τὰ συντρίψανε καὶ Γαλιλαῖοι τὰ διώξαν,
καὶ δαιμόνοι γινήκανε καὶ σκιάχτρα τοῦ ἄλλου κόσμου·
ὄσο πὺ νᾶρθη ἓνας καιρὸς νὰ ξαναἰδοῦν τὸν ἥλιο,
μέσ' στ' ἀργαστήρια τοῦ σοφοῦ, τοῦ ὠραίου μέσ' στὰ
[μνημοῦρια,
καὶ λείψανα καὶ τρίμματα νὰ ξαναλατρευτοῦνε
πιὸ γυρευτὰ καὶ πιὸ ἀκριβὰ, κι ἀπὸ τὸ κάθε ἀκέραιο.
Γιὰ πάντα ἡ ζωντανὴ ζωὴ σᾶς ἔχασε, γιὰ πάντα·
μὰ ἐγὼ δὲ χάθηκα μ' ἐσᾶς καὶ πάντα ὑπάρχω· νὰ με!

1. Αὐτ., σελ. 109.

2. Πρβ. καὶ ὄσα λέει ὁ Ποιητὴς στὴν Ποιητικὴ του, σελ. 69, γιὰ τοῦτο τὸ τραγούδι τοῦ Παρνασσοῦ.

Ἡ ἀρχαιολάτρισσα διάθεση — ἔρωτας παλιός, δυνατὸς γιὰ τὸν Παλαμᾶ, πὺ στὴν ψυχὴ του μέσα παγανισμοὶ καὶ χριστιανισμοὶ παντρεύονται καὶ χορεύουν κύκλιο χορὸ γύρω ἀπὸ τὴν ἀμετακίνητη αἰσθητικὴ του προσήλωση στὴν ἀπολλώνιαν ὁμορφιά — ἡ ἀρχαιολάτρισσα τούτη πνοὴ ἀναδίνεται ζεστὴ μέσ' ἀπὸ τὰ μύχια τῆς εἰδωλολατρικῆς του συνείδησης. (Καὶ λέω: εἰδωλολατρικῆς γιὰ τὸν χαρακτηρισμὸς ἐκφράζει, νομίζω, μιὰν οὐσιαστικὴ κυριολεξία μὲ πολὺ εὐρύτερο, ἀπὸ ὄσο συνήθως ἀποδίδομε, στὴ λέξη περιεχόμενο. Ὁ Παλαμᾶς ὑπῆρξε σ' ὄλη του τὴν Ποίηση ἓνας εἰδωλολάτρης, εἴτε ἀντικείμενα τῆς λατρείας του ὑπῆρξαν πρόσωπα, εἴτε πράγματα, εἴτε σύμβολα). Περιμένει πάντα ὁ Ποιητὴς κάποιαν ἀνάσταση αὐτοῦ τοῦ ἀρχαίου κόσμου, σὰν ἰδέας, σὰν συμβόλου ὁμορφιάς, σὰν «τιμιώτατου» εἰδώλου, γιὰ τὸ δὲν αὐταπατάται πῶς ἡ ζωντανὴ ζωὴ τὰ εἰδῶλα αὐτὰ τὰ ἔχασε γιὰ πάντα. Μὰ παρ' ὄλα ταῦτα ἡ ζωὴ, ἐπειδὴ ἀκριβῶς εἶναι ὕλη ζωῆς, δὲ χάνεται μαζί τους — ὑπάρχει καὶ χωρὶς αὐτὰ. Κι ὁ Παρνασσὸς, γινόμενος κατὰ ἓναν τρόπο ὁ ἐνσαρκωτῆς τῆς παράδοσης τῆς ἑλληνικῆς ἐθνότητος, διατρανώνει τὴν ἀναλλοίωτη παρουσία του «μ' ὄλα τὰ διαβατικά καὶ τ' ἀπέραστα...» Κι ἀκόμα ὁ Παρνασσὸς, σὰν ἀντιπρόσωπος τῆς φυλῆς, διαδηλώνει τὴν ψυχὴ τῆς πὺ ἔμεινε ἐκστατικὴ μπροστὰ στὸν νέο θεὸ — τὸν ἀγνωστο γνωστὸ θεὸ — πὺ στέκει ἀπάνω ἀπ' ὄλους τοὺς παλιούς «κρυφός, ἀμίλητος κι ἀξήγητος», καθοδηγητῆς τῶν μυστικῶν πεπρωμένων τοῦ γένους, ὅπως ἡ χριστιανικὴ θρησκεία, στοὺς καιροὺς τοῦ Βουλγαροχτόνου; ἦταν τὸ ἀνώτατο κυρίαρχο ἰδανικὸ τοῦ βυζαντινοῦ κόσμου.

Μὰ ὁ Παλαμᾶς βιάζεται ν' ἀφίση τὸ σύμβολο γιὰ νὰ δώση, ὅπως τὸ συνηθίζει, ὅπως τὸ συνηθίζουν οἱ ἐπικοί, τὴ ζωγραφικὴ περιγραφή τοῦ ἑλληνικώτατου βουνοῦ. Ἐδῶ θὰ μπορούσε νὰ σταθῆ ὁ μελετητῆς τοῦ παλαμικοῦ τραγουδιοῦ γιὰ νὰ ἐξετάση τὸν τρόπο τῆς ποιητικῆς μετουσίωσης τοῦ φυσικοῦ κόσμου. Ὁ Ποιητὴς σπάνια σταματᾶ στὴν περιγραφή τοῦ τοπίου χωρὶς νὰ τοῦ δώση πνευματικὴ προέκταση. Οἱ ὄγκοι, οἱ ἐπιφάνειες, τὸ χρῶμα, ἡ κάτοψη γίνονται τὰ ὕλικά στοιχεῖα γιὰ τὴν παράσταση τῆς μορφῆς πὺ προικίζεται πάντοτε μὲ ψυχικὸ περιεχόμενο. Τὸ βουνὸ δὲν εἶναι μόνον ἓνα βουνὸ στὸν Παλαμᾶ· εἶναι μαζί κ' ἓνας ἄνθρωπος, μιὰ ψυχὴ, μιὰ συνείδηση. Αὐτὸς ὁ ἀνθρωπομορφισμὸς εἶναι ἓνας ἀπὸ τοὺς τρόπους μὲ τοὺς ὁποίους ὁ Ποιητὴς ἐπικοινωνεῖ μὲ τὴ φύση. Ξεκινώντας ἀπὸ τὴν πεποίθηση πῶς ὁ φυσικὸς κόσμος εἶναι γιὰ τὴ φαντασία τοῦ τεχνίτη τὸ σύμβολο τοῦ πνευματικοῦ κόσμου,¹ βλέπει τὴ φύση σὰν πνεῦμα μᾶλλον καὶ σὰν πνευματικὴ παρά ὕλικὴ πα-

ρουσία τῆ νοεῖ καὶ τὴν ἀποδέχεται. Σὲ τοῦτο ὁ Παλαμᾶς δὲν ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὸ δημοτικὸ τραγούδι, ὅπου ὁ ἔντονος ἀνθρωπομορφισμὸς εἶναι ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικώτερα σημάδια τῆς λαϊκῆς μούσας. Ὁμοίως θὰ ἦταν λάθος νὰ πιστευθῆ πὼς ὁ Παλαμᾶς παραμελεῖ στὴν περιγραφή του ὅτι θὰ μπορούσε νὰ ζωντανέψῃ ἀντικειμενικὰ τὸ τοπίο καὶ νὰ τὸ οικειώσῃ μὲ τὴν ψυχὴ μας, νὰ τὸ οικειώσῃ τόσο πὺ χωρὶς ἄλλη συμβολικὴ παράσταση, νὰ ἐμφυχωθεῖ μὲ ζωντανὴ παρουσία. Παραθέτω δυὸ περικοπὲς πὺ ὑπηρετοῦν τοὺς δύο παράλληλους σκοποὺς πὺ ἐπιδιώκει ὁ Ποιητής. Αὐτοζωγραφίζεται ὁ Παρνασσός:

Ἐγὼ εἶμαι ἡ πλάση ἡ δίκροφη πὺ δείχνομαι μακριάθε
μὲ καισαρῖκι κατάσπερ καὶ μὲ στολὴ γεράνια,
κ' ἐμένα εἶναι τὰ πλάγια μου κ' εἶν' οἱ ζυγοὶ μου, πότε
γυμνοὶ καὶ ροδοκόκκινοί, καὶ πότε μοῦ φοροῦνε
τὴν καταχνιὰ πουκάμισο, τὸ σύγνεφο μαντίλι·
σάν τὸ δοξάρι τ' οὐρανοῦ, τὰ χρώματα δλα τάχω,
ταιριάζοντάς τα ὅπως ποθῶ, φορώντας τα ὅπως θέλω.
Κ' οἱ βράχοι εἶναι τὰ κάστρα μου, τὰ ἐλάτια εἶν' ὁ
στρατὸς μου,
καὶ τὰ πουλιά μου εἶν' ὁ λαός, κ' οἱ αἰτοὶ μου οἱ
πολεμάρχοι.

Στὴν πιὸ ψηλὴ μου τὴν κορφή, στὸ ἀπάτητο Λυκάρι
λάμπει σάν τὸ ἡλιοπάλατο παλάτι κρουσταλλένιο,
καὶ κάθεται ὁ Κατεβατὸς μέσα ταμπουρωμένος,
τύρανος μέσα στὰ στοιχειά, τῶν ἀνεμῶν ὁ δράκος,
καὶ τὸ πρωτοπαλλήκαρο κι ὁ ἀποκρισάρης μου εἶναι.
Κι ὅσο δροσάτες μου οἱ πηγές, τόσο οἱ πνοές μου
χάϊδια,
κι ὅσο βαθιές μου εἶν' οἱ σπηλιές, τόσο ἀπλωτές μου
οἱ στέρνες
γιὰ τὰ καλά κοπάδια μου πὺ φέρνει τα ἐκεῖ πέρα
μέσ' ἀπ' τὰ βοσκοτόπια μου καλόθρεφτα ὁ τσοπάνος
νὰ ξεδιψάσουν. . .

Καὶ ἄς παρακολουθήσῃ ὁ ἀναγνώστης
τὴ δευτέρη τούτη περικοπὴ πὺ ὑπηρετεῖ
τὸν δεύτερο σκοπὸ τοῦ Ποιητῆ:

Ἐχω κ' ἐγὼ τίς πίκρες μου καὶ τὰ σαράκια μου, ἔχω
τίς ἔγνοιες μου καὶ τοὺς καημοὺς πὺ καίνε καὶ
λιγνεύουν,
τίς νύχτες μου ἀξημέρωτες, ἔχω τοὺς λογισμοὺς μου
πὺ αἰνίγματ' ἀξεδιάλυτα μέσα τους παραδέρνουν,
καὶ πὺ ὅσα δείχνει κι ὅσα κλεῖ σκληρὰ καὶ μαῦρα ὁ
κόσμος
μέσα τους ξαναδείχνονται καὶ ξανακλειένται χίλιες
φορὲς πιὸ μαῦρα, πιὸ σκληρὰ ξαναδομένα, δῖμένα!
Καὶ ξανακούεται μέσα μου τὸ μυρολόδι τοῦ κόσμου
ξεχειλισμένο πιὸ πικρὰ, σάν ἀπὸ πλῆθος γλῶσσες.

Θὰ δυσκολεύονταν αὐτὸς πὺ θάθελε
νὰ ἰδῆ στὶς δυὸ τούτες περικοπὲς δυὸ διάφορους
τρόπους ποιητικῆς μετουσίωσης
τοῦ ἀντικειμενικοῦ ὕλικου τῆς περιγραφῆς,
γιατὶ ὁ ἕνας τρόπος ὑπηρετεῖ τὸν δεύτερο.
Ἀφοῦ ὁ Ποιητής μᾶς οικειώσῃ μὲ τὸ
περίγραμμα τῆς μορφῆς, μᾶς ζωντανεύει

1. βλ. Ἡ Ποιητικὴ μου, σελ. 141.
(Συνεχίζεται)

τὴν παρουσία τῆς καὶ ἐμβαθύνει τὸ νόημα
τῆς σὲ μιὰ συμβολικὴ ταύτιση μὲ τὸ κεντρικὸ
ιδεῶδες πὺ γίνεται ἡ σπονδυλικὴ
στήλη τοῦ ποιήματος.

Κι ὁ Παρνασσός, συνεχίζοντας τὸ τραγούδι του, ἀναθυμᾶται πὼς ἔγινε σκέπη,
λημέρι καὶ κορφή στοὺς ταπεινοὺς καὶ
στοὺς ἀπλοὺς μᾶ καὶ στοὺς ἀποδιωγμένους
τοῦ κόσμου καὶ σ' ὄσους ἔρχονται
σ' αὐτὸν γιὰ «νὰ κρατήσουν τὴν τιμὴ καὶ
λεύτεροι νὰ μείνουν»... Γιατὶ περιμαζεύει
καὶ διαφεντεύει «τὸ χέρι πὺ ἀντιστέκεται»,
τὸ στόμα «πὺ εἶναι βρῦση τοῦ τραγουδιοῦ»
καὶ σύμβολο τῆς πανελεύθερης ἰδέας ὁ
Παρνασσός, λησμονεῖ πὼς ὁ χρόνος
συμβαδίζει μὲ τὴν ἱστορία καὶ προεκτείνοντας
τὰ τωρινὰ στὰ μακρινὰ μελλούμενα,
τραγουδεῖ τὸ ἔπος τῆς κλεφτουριᾶς. Τὸ
τραγουδεῖ σάν ἐνθύμηση γιὰτὶ ὁ Παρνασσός
εἶναι τώρα ὁ ἴδιος ὁ Ποιητής πὺ τραγουδεῖ
τὰ ἡρωϊκὰ τῆς Ἑλλάδας. Θάθελα νὰ δώσω
τοὺς στίχους αὐτοὺς γιὰτὶ μᾶς δείχνουν
τὴν ἐνδιάθετη ροπή τοῦ Παλαμᾶ νὰ
συνδέσῃ μὲ τοὺς ἀκατάλυτους δεσμοὺς
τῆς ἡρωϊκῆς παράδοσης, τὸν βυζαντινὸ
κόσμο μὲ τὸν νεώτερο καὶ γιὰτὶ εἶναι
σὲ στίχους ὅπως αὐτοὶ πὺ ἀκολουθοῦν
ἐκεῖ πὺ διαδηλώνεται καθαρῶτερα ὁ
πραγματικὸς σκοπὸς πὺ κίνησε τὴν ἐμπνευση
τῆς Φλογέρας:

. . . Θυμᾶμαι τίς προάλλες
οἱ πέτρες μου ἀπὸ πάτημα βαριὸ γοργοκυλῆσαν,
μοῦ τρίξαν τὰ χαμόδεντρα, μοῦ ρέκαξαν τὰ ὄρνια,
καὶ βλέπω, σκαρφαλώνουνε, καὶ βλέπω, δρασκελᾶνε
τὰ βράχια καὶ τὰ πλάγια μου λεῦκες κορμιά, λεβέντες
— Τ' εἶσαστ' ἐσεῖς; — Καλὰ καλὰ δὲν ξέρομε· μᾶ
[πὲς μας
τῆς Ρωμιοσύνης ὄρφανὰ, τῆς Μοίρας ἀποπαῖδια.
— Ποῦθ' ἔρχεστε; — Ἀπ' τὸν Ἐλυμπο. — Στὸ θεῖο
[τους πανηγύρι
μῆνα σᾶς εἶχαν οἱ θεοὶ οἱ μακάριοι καλεσμένοι
νὰ σᾶς ποτίσουν τὸ κρασί τὸ οὐρανικὸ ἐκεῖ ὅπου
σ' ἀέρα μέσα ὀλόφωτο καὶ τὸ κορμὶ φῶς εἶναι;
— Παράξεν' εἶν' ἡ γλῶσσα σου, κι ὁ νοῦς μας δὲν τὴν
[βάζει.
Στὸν Ἐλυμπο ὄρνια φώλιασαν, καὶ λύκοι ἐκεῖ
[μονιάζουν,
κ' οἱ λαγκαδιές του ἀρίφνητες κι ἀνέγγιαχτα τὰ
[χιόνια,
καὶ τὰ λημέρια εἶν' ἀπαρτα, κ' εἶν' ἀποφασισμένα
τὰ παλληκάρια τὰ γερὰ μὲ τ' ἄρματα στὰ χέρια.
Στῆσαν ἐκεῖ τὰ μετερίζια τους ἐκεῖ καὶ τὰ ταμπούρια
καὶ τὴ ζωὴ τοῦ λεύτερου ἴσα ἐκεῖ τὴν ἀνεβάσαν
γιὰ μιὰ καινούρια ἀνάσταση καὶ γιὰ μιὰ νέα πατρίδα.
Καὶ τώρα μοιραζόμεσθε· κι ὅπου βουνό, λημέρι.
Κ' ἤρθαμε καὶ σ' ἐσένανε, παπποῦ, κ' ἐδῶ ν' ἀνάψῃ
μὲ τοῦ πολέμου τὴ βροντὴ ἢ φωτιά μας. Τῆς ἰδέας
πλάστες κ' ἐμεῖς μὲ τ' ἄρματα.
— Καλῶς τὰ παλληκάρια!

Ὁ Λόγος τελειώνει μὲ μιὰ, καθὼς τὴ
λέει ὁ Ποιητής, «ὁμολογία λατρείας» τῆς
ξέχωριστῆς ἑλληνικῆς κορφῆς πρὸς τὴν ἡρωϊκὴ
κορφή τῆς ἱστορίας πὺ εἶναι ὁ Βουλγαροχτόνος.

ΑΙΜ. ΧΟΥΡΜΟΥΖΙΟΣ